

Interpretációs maximák

0. Az „Interpretációs maximák” címet viselő előadásomat* – konstruktivista hitemnek megfelelően – nem kezdhetem másként, mint annak előrebocsátásával, hogy „Interpretációs maximák pedig nincsenek”. Amennyiben ezt a kijelentést érvényesnek tekintjük, akkor előadásomat itt be is kell fejezmem. Mégis, tekintettel arra, hogy ilyen szép számban összejöttünk *itt és ma* – tudományos igény, teoretikus kíváncsiság, személyes megbecsülés, hivatalos tiszteletadás és a többi okán, nem teszem. Nem teszem azért, mivel úgy gondolom, minden megnyilatkozás, mely igényt tart mások figyelmére, mi több – remélhetően – meg is kapja ezt, megérdemli – ha nem mást – a cáfolat tiszteletét. Egyébként is, ki a cáfolat tiszteleténél többre tart igényt, gyanakvást kelt. Persze mindez ma és itt korántsem érdekes.

Érdekes azonban az a néhány kérdés, mit az eddig elhangzottak írnak elő.

0.1. Első kérdés: Miféle az a hit, mely „konstruktivista”?

0.2. Második kérdés: Mik azok az „interpretációs maximák”?

* Ez az előadás „Az irodalmi interpretáció” című konferencián hangzott el 1991. november 5-én az MTA Irodalomtudományi Intézetében.

0.3. Harmadik: Ha már nem akarjuk az interpretációs maximákat, miképpen tarthatjuk meg őket?

1. Az első kérdésre. A *konstruktivista bit* az Humberto Maturana és Ernst von Glasersfeld által kidolgozott radikális konstruktivizmus ismeretelméleti felfogását és az erre épülő konstruktivista kommunikáció-, nyelv- és irodalom-elméletet jelenti.

1.1. A konstruktivizmus hittételei:

1.1.1. Ismeretelméleti hittételek:

1.1.1.1. Az élő rendszerek, így az emberek is operacionálisan zárt rendszerek.

1.1.1.2. Az élő rendszerek – épp operacionális zártságuk miatt – megismerő tevékenységük során nem képesek a megismerendő (itt: a világ) rekonstrukciójára, így a megismerés eredménye a bennünket körülvevő izé (itt: világ) valamely, ránk jellemző modellje.

1.1.1.3. A megismerés során képződő világ-modellek a megismerő szubjektum fiziológiai és szocializációs feltételei szerint meghatározottak. A világ-modellek érvényessége az épp aktuális közösség legitimációjának eredménye.

1.1.2. Kommunikációelméleti hittételek:

1.1.2.1. A kommunikáció során nem információ-átvitel történik, hanem próbálkozás arra, hogy a kommunikáló felek hasonló struktúrákat építsenek fel egymás tudatában, ezt nevezi a konstruktivizmus „paralel mentális struktúrák felépítése próbálkozássorozatának”.

1.1.2.2. A kommunikáció alapterminusai:

A Kommunikátbázis: Olyan érzékileg elérhető kommunikációs eszköz, melyet az egyik kommunikáló fél állít elő, s amelyet a másik kommunikáló fél érzékelő apparátusa és szabálykövető, illetve konvencionizált műveletek alkalma-

zása segítségével olyan fennállóként ismer el, melyhez jelentést rendel és melynek következtében bizonyos cselekvéseket mint következményeket hajt végre.

A Kommunikát: A kommunikáció résztvevőjének mentális struktúrája, mely egy észlelhetően és dekódolhatóan megjelenő Kommunikátbázis következményeként jön létre, s minek eredményeként valamilyen kommunikációs cselekvést hajthat végre.

1.1.3. Nyelvelméleti hittételek:

1.1.3.1. A nyelvi Kommunikátbázis, a szöveg nem rendelkezik szemantikai jellemzőkkel, azaz „a szövegben nincs benne a jelentés”.

1.1.3.2. A jelentés, konstruktivista szóhasználatban: a Kommunikát a kommunikáló felek tudatában helyezkedik el: a Kommunikátorok mentális struktúrájának része.

1.1.3.3. A nyelvi kommunikáció során alapvetően három tényezővel érdemes számolnunk: a szöveg, a Kommunikát és az e kettőt mintegy összekötő szabályrendszer.

1.1.4. Irodalomelméleti hittételek:

1.1.4.1. A szöveg „szemantikátlanítása” következtében, azaz annak következtében, hogy a Kommunikátot a konstruktivizmus radikálisan leválasztotta a szövegről, *az irodalmi szöveg irodalmisága nem alapozható meg a szövegben, csakis konvencionálisan adható meg.*

1.1.4.2. Így a konstruktivizmus szerint az irodalom nem szöveg, hanem cselekvések halmaza. *Irodalom egyenlő: irodalmi cselekvések összessége.* Irodalmi cselekvésnek minősül minden olyan cselekvés, mely irodalminak tekintett szövegekre irányul. A négy alapvető irodalmi cselekvés: az irodalmi alkotás, az irodalmi közvetítés, az irodalmi befogadás és az irodalmi feldolgozás.

Az irodalmi létrehozás cselekvése az a cselekvés, mely során az irodalmi alkotó egy olyan szöveget (nyelvi Kommunikát-bázist) rendel saját Kommunikátjához, melyet irodalminak tekint.

Az irodalmi létrehozás cselekvését az ún. *írói kódok* irányítják.

Az irodalmi közvetítés cselekvése az a cselekvés, amely során egy irodalmi közvetítő (szerkesztő, lektor, cenzor stb.) egy irodalminak tekintett szöveget (nyelvi Kommunikátbázist) egy tőle vizuálisan általában eltérő, konvencionálisan azonban általában el nem térő szövegre (Kommunikátbázisra) visz át, és ezt az irodalmi kommunikáció valamely más résztvevőjének rendelkezésére bocsátja, vagy megakadályozza, hogy ez a szöveg bekerüljön az IRODALOM-rendszerbe.

Az irodalmi közvetítés cselekvését az ún. *cenzori kódok* irányítják. A cenzori kódot két alkód alkotja: a politikai és a poétikai cenzori alkód.

Az irodalmi befogadás cselekvése az a cselekvés, mely során az irodalmi befogadó egy olyan Kommunikátot rendel az irodalmi közvetítők által rendelkezésére bocsátott, irodalminak tekintett Texthez, melyet irodalminak tekint.

Az irodalmi befogadás cselekvését az ún. *olvasói kódok* irányítják.

Az irodalmi feldolgozás cselekvése az a cselekvés, mely során az irodalmi feldolgozó (kritikus, irodalomtörténész, irodalomtanár stb.) az általa irodalminak tekintett és befogadott Texthez rendelt Kommunikáthoz egy újabb Textet rendel. Például kritikát ír, egy interpretációt ad elő stb.

Az irodalmi feldolgozás cselekvését az ún. *kritikus kódok* irányítják.

Látható, hogy az irodalmi befogadás és az irodalmi feldolgozás közötti különbség a nyilvánosság segítségével mutatható meg. Az irodalmi befogadás az olvasó magánügye, hiszen az általa létrehozott Kommunikáthoz (jelentéshez, interpretációhoz) nem rendel újabb Textet, azaz nem beszél róla. Az irodalmi feldolgozás viszont nyilvános, hiszen az irodalmi feldolgozó *beszél* arról, hogy az irodalminak tekintett szöveg mit váltott ki belőle: beszámol irodalmi Kommunikátjáról egy újabb Text segítségével.

2.0. Ennyit az első kérdésre. A második kérdés (Mik azok az „interpretációs maximák?”) két kérdést foglal magában: Mi az interpretáció? és Mi az a maxima?

2.1. Az irodalmi interpretáció – véleményem szerint – minden más irodalmári tevékenységet megelőző és megalapozó cselekvés. Ugyanis irodalomról csak abban az esetben beszélhetünk, ha a jelentés nélküli szöveghez a szöveg befogadója jelentést rendel. Ez a művelet pedig az interpretáció, minden más csak ezután jöhet. Mondhatni, az interpretáció *belépő* az irodalom-rendszerbe.

2.1.1. Az irodalmi interpretáció az irodalmi feldolgozás cselekvésének a esete. A konstruktivista nyelvelmélet előírásainak megfelelően az interpretáció cselekvésének eredménye – konstruktivista szóhasználatban: az irodalmi kommunikát – egyaránt meghatározott az interpretálandó szöveg és az alkalmazandó interpretációs stratégia által. Ennek megfelelően szöveghez adekvát olvasatról nem, csakis *szöveghez-stratégiához adekvát* olvasatról lehetséges beszélnünk. Az alkalmazandó interpretációs stratégia jellemzi alkalmazóit, az irodalmi közösség tagjait, de az irodalmi

közösség éppúgy jellemzi az általa használt interpretációs stratégiát-stratégiákat. Megjegyzésként: az irodalmi közösségek hasonlóképp gondolhatók el, mint Wittgenstein nyelvjáték-közösségei, így az irodalmi közösségeket nevezhetjük irodalomjáték-közösségeknek. Az imént mondottakból adódóan a létrehozott irodalmi olvasat szöveg-specifikus és irodalmi közösség (azaz stratégia-)specifikus egyaránt. Az interpretációs stratégiák irodalomjáték-közösségekhez kötöttek és *egy adott interpretációs stratégia érvényessége is az irodalomjáték-közösség határáig tart.*

2.2. Na és mi az a maxima? A maxima az valami komoly dolog. És nagyon érvényes. A maximától elvárjuk, hogy amit mond, az univerzális legyen.

2.3. Így az interpretációs maximáktól elvárjuk, hogy követésük esetén eljutunk az igazi, az adekvát olvasathoz. Az irodalmi interpretációs maximák pedig arra vannak, hogy komolyan vételük esetén megtudjuk, mi is a mű igazi jelentése. Ettől egy konstruktivista persze rosszul van. Próbáljuk meg az előbb proponált konstruktivista hittételek felől megvizsgálni az interpretációs maximákat.

2.3.1. Interpretációs maximák pedig nincsenek, amennyiben azok univerzálisak óhajtának lenni. Nincsenek, mert

2.3.1.1. egy: Az interpretációs maximák – ha lennének, akkor – valamely interpretációs stratégia részei lennének.

2.3.1.2. kettő: Az interpretációs maximák érvényessége – éppúgy, mint az interpretációs stratégiáké – valamely irodalomjáték-közösség határáig tart. Ezért nem lehetnek az interpretációs maximák univerzálisak. Kész. Passz.

3.0. Azonban be lett jelentve még egy kérdés, a harmadik: ha már nem akarjuk az interpretációs maximákat, miképpen tarthatjuk meg őket?

3.1. A dolog egyszerű. Egyszerűen csak le kell mondatnunk az interpretációs maximákat univerzalitás-igényükről. Miképpen? Azt mondjuk – mint az előbb –, hogy minden maxima érvényessége az őt alkalmazó irodalomjáték-közösség határáig tart. Ezzel minden interpretációs előírást, maximát, normát, parancsot és elvet közösséghez kötöttnek minősítettünk.

3.2. Előadásom további részében – megmentő aktusként – azt az irodalmi interpretációs maximát fogom ismertetni, mely annak az irodalomjáték-közösségnek az interpretációs tevékenységét szabályozza, melyhez tartozom. Most tehát arról fogok beszélni, amit szeretek.

Az irodalmi interpretáció olyan cselekvés, mely során valamely (irodalminak tekintett) szövegre irodalmi kommunikátokat építünk fel, ezért úgy gondolom, hogy az a jó interpretáció, melyben *szöveg és értelmezője egyaránt jelen van*. Az interpretáció cselekvését és eredményét meggyőződésem szerint csakis kommunikációs normák szerint lehetséges megítélni. Amennyiben irodalmi, esztétikai, politikai stb. normákat és mértékeket vezetnénk be, beszélgetésünk tárgyszinten folyna, s legfőljebb bosszankodhatnánk azon, hogy az értelmezendő szöveg szerzője nem hasonlít ránk, vagy ellenkezőleg: örülnénk, hogy nem vagyunk egyedül.

Az viszont rendes irodalomelméleti ügy, ha metaszínten társalgunk, azaz ha azt vizsgáljuk, hogy a kérdéses interpretáció eleget tesz-e azoknak a kommunikációs követelményeknek, melyeket a magunkénak vallunk.

Alapelv: Az a jó interpretáció, melyben szöveg és értelmezője egyaránt jelen van.

Elsődleges maxima:

„Létrehozott értelmezésed ne legyen túl közel a szöveghez, de ne legyen túl távol sem tőle!”

1. Deiktikus maxima:

„Értelmező kijelentéseid mindig vonatkoztathatók legyenek az értelmezendő szövegre!” (Mindig rá tudj mutatni, amiről beszélsz!)

2. Szelekciós maxima:

„Az interpretáció során válaszd ki az értelmezendő szövegnek megfelelő interpretációs stratégiát!”

3. Konzekvens maxima:

„Értelmezésed következzen az értelmezendő szövegből és a kiválasztott értelmezési stratégiából!”

4. Intencionális maxima:

„Mutasd meg magad az értelmezésben!”

Zárásképpen, s az intencionális maxima igazolásaként azt lehet mondani, hogy az értelmezés legalább annyira – ha nem jobban – szól az értelmezőről, mint magáról az értelmezendő szövegről.

IRODALOM

VON GLASERSFELD, E., 1981, *Einführung in den Radikalen Konstruktivismus* = WATZLAWICK, P., *Die erfundene Wirklichkeit*, München–Zürich, Piper, 16–38.

VON GLASERSFELD, E., 1984, *Konstruktivistische Diskurs* = LUMISCHRIFFTEN 2., magyarul: Helikon, 1993, 1. sz. 76–90.

GRICE H. P., 1975, *Logic and Conversation* = COLE, P. & MORGAN, J. L. (ed.), *Syntax and Semantics*, vol. 3., *Speech Acts*, New York–San Francisco–London, Academic Press.

MATURANA, H. R., 1982, *Erkennen: Die Organisation und Verkörperung von Wirklichkeit*, Braunschweig–Wiesbaden, Vieweg.

ODORICS F., 1988, *Towards the Constructivist Science of Literature (a new paradigm?)*, Empirical Studies of the Arts, Vol. 7 (2), 1989, 145–161.

- ODORICS F., 1991, *Empirizmus vagy konstruktivizmus?*, Literatura, 1992, 1. sz., 26–44.
- ODORICS F., *A konstruktivista irodalomtudomány*, Helikon, 1993, 1. sz., 3–12.
- ODORICS F., *A konstruktivista irodalomtudomány vázlatja*, Literatura, 1993, 1. sz., 80–96.
- RUSCH, G. & SCHMIDT, S. J., 1985, *Georg Trakl – welcher?* TEXT + KRITIK, 1985, Mai, 79–100; magyarul: Helikon, 1989, 1. sz., 113–140.
- RUSCH, G., 1985, *History, literary history and historiography*, Poetics, 14, 257–278; magyarul: Helikon, 1993, 1. sz., 53–75.
- SCHMIDT, S. J., 1982, *Unsere Welt – und das ist alles*, Merkur H., 4., 356–366; magyarul: Helikon, 1993, 1. sz., 13–22.
- SCHMIDT, S. J., 1983, *Text, Subjekt und Gesellschaft. Aspekte einer konstruktivistischen Semantik* = M. FAUST (ed.), *Allgemeine Sprachwissenschaft, Sprachtypologie und Textlinguistik*, Festschrift für P. Hartmann, Tübingen, Narr, 55–72.
- SCHMIDT, S. J., 1983, *Interpretation: Sacred Cow or Necessity?*, Poetics, 1983, 2–3. sz., 239–258; magyarul: Helikon, 1989, 1. sz., 91–113.